

UDC 930.85

INDONESIAN ISLAMISM AS A MARGINAL CASE OF THE POLITICAL ISLAM DEVELOPMENT IN A MUSLIM COUNTRY

M. Kyrchanoff

DSc (History), Associated Professor

Voronezh State University,

Office 236, 16, Pushkinskaja Str., Voronezh, 394000, Russian Federation

email: maksymkyrchanoff@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3819-3103

The author analyzes radical Islam in modern Indonesia. The aim of the article is to analyze the heterogeneous nature of Indonesian radical Islam, including Islamic Defenders Front as the largest and formally institutionalized Islamist group that existed until December 2020, as well as its satellite organizations represented by the “National Movement Against Alcohol” and “Indonesia without a Liberal Islam Network”. It is assumed that the recent history of the Islamic Defenders Front and other organizations of Islamist orientation actualize the tendencies in development of the international discourse of Islamism as a form of political Islam. The main goals of the article are the analysis of the processes of radicalization and marginalization of the Front, the study of the processes of fragmentation of Islamist discourse and the general prospects of its functioning in modern Indonesian politics. The author, on the one hand, analyzes the activities of the Front, including its leaders’ choice of a confrontational model of relations with the authorities. On the other hand, the activity of the satellite groups of the Front is also analyzed. The author presumes that the Front and related organizations were united in their critique of liberalism, secularization and the secular state, offering an alternative ideas based on traditionalism and critique of modernization. The author states that the crisis and failure of the radical Islamic alternative in Indonesia was inevitable because moderate actors represented by Muslim parties and NGOs, integrated into the system and loyal to basic organizational norms of statehood, formed and controlled the political discourse of Islam in this country. It is assumed that the Islamists were not able to form an attractive political image, and this failure resulted from their commitment to radicalism, inability and unwillingness to integrate into modern political relations. The author also shows that the numerous provocative statements and actions of Habib Rizieq Shihab, the leader of the Front, inspired and stimulated the marginalization of radical Islam. The author analyzes Shihab’s criticism of the Indonesian government, temporary emigration, return to Indonesia in the fall of 2020, which aggravated and inflamed his conflict with the authorities and led to the prohibition of the Front and the arrest of its leader. The author believes that Indonesian Islamism was not able to offer ideological principles that could contribute to its transformation into a political party.

Keywords: Islam, radical Islam, Indonesia, Islamic Defenders Front, anti-liberalism, anti-secularism, traditionalism, anti-modern

ІНДОНЕЗІЙСЬКИЙ ІСЛАМІЗМ ЯК МАРГІНАЛЬНИЙ ВИПАДОК РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОГО ІСЛАМУ В МУСУЛЬМАНСЬКІЙ КРАЇНІ

М. В. Курчанів

Вступ. Процеси політичного транзиту, які в Індонезії почалися в 1998 році, стали важливим чинником для розвитку ісламу, сприяючи як активізації ісламських

© 2021 М. Kyrchanoff; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

лібералів, так і зростанню впливу радикалів. Одним із наслідків процесів демократизації індонезійського суспільства стала поява ліберальної течії в ісламі, яка не дістала значного розвитку в переважно традиційному суспільстві. Активізація прихильників ісламського лібералізму призвела до активізації альтернативної радикальної течії в індонезійському ісламі. Радикальний іслам в сучасній Індонезії є гетерогенним і неоднорідним культурним та ідеологічним рухом у рамках індонезійського ісламу, а його прихильники виступають проти крайнощів процесів глобалізації, послідовно засуджуючи спроби модернізації ісламу, у чому вони схильні бачити відступ і навіть відмову від традиційних мусульманських норм.

Що стосується російського сходознавства, то сучасному індонезійському ісламу присвячена значна наукова література, але більшість досліджень або мають загальний характер [Ефимова 2019], або сфокусовані на аспектах інтелектуальної історії сучасного індонезійського ісламу, включаючи його ліберальні тренди [Кирчанов 2016], тоді як питання радикальної ісламської альтернативи [Сафин 2008] у сферу інтересів дослідників потрапляють не дуже часто. Аналогічна ситуація характерна і для зарубіжної історіографії індонезійського ісламу [Harsono 2019], значна частина текстів у якій сфокусована на ліберальних [Peterson 2020] і модерністських трендах [Abdullah 2021], а оцінки та думки авторів таких досліджень варіюються від помірковано критичних [Suharto 2017] до спроб інтерпретувати іслам через постмодерні теорії деконструкції, політичної уяви і винайдення традицій [Idris 2014]. У цій історіографічній ситуації сюжети, пов'язані з радикальним ісламом в Індонезії [Matesan 2020], менше представлені в контексті досліджень, сфокусованих на вивченні аналогічної проблематики в інших регіонах [Spencer 2018].

Метою статті є аналіз індонезійського радикального ісламу як гетерогенного явища, включаючи формально інституціоналізовані групи (Фронт захисників ісламу, Front Pembela Islam / FPI) і пов'язані з ним організації-сателіти (“Національний рух проти алкоголю”, “Індонезія без мережі ліберального ісламу”). У число завдань статті входить аналіз процесів радикалізації і маргіналізації Фронту, фрагментації ісламістського дискурсу і з'ясування загальних перспектив його функціонування в сучасній індонезійській політиці.

“Фронт захисників ісламу” як організаційна основа “легального” ісламізму в Індонезії до грудня 2020 року. Упродовж 2010-х років радикальний іслам в Індонезії був досить гетерогенним явищем, але його найважливішою особливістю була вторинність. Радикали практично не мали власної політичної програми, їхні ідейні уподобання відзначалися нечіткістю і загальною розмитістю, а їхні лідери воліли фактично перетворити Фронт на материнську організацію для інших груп, які викликали менше підозр із боку влади.

Формально провідною радикальною ісламістською організацією, діяльність якої не була заборонена, був Фронт захисників ісламу, заснований на ранньому етапі демократичного транзиту в 1998 році Мухаммадом Різіком Шіхабом, більше відомим як Хабіб Різік Шіхаб [Faiz 2014]. Фронт захисників ісламу впродовж 22 років своєї історії не пропонував чіткої політичної програми [Facal 2018], а вся його діяльність зводилася до організації демонстрацій та акцій, спрямованих проти тих сил, які ідеологами руху позиціонувалися як антиісламські [Syaefudin 2014]. Тому прихильники Фронту регулярно брали участь у погромах барів, ресторанів і місць розпусти [Aji 2013], наполягаючи на тому, що всі ці інституції виникли під західним впливом і тому порушують ісламські норми [Jahroni 2004]. Фронт рекрутував своїх прихильників із числа студентів, які представляли середній клас і розчарувалися у світському політичному проекті, або серед мігрантів із внутрішніх і периферійних аграрних районів, які не змогли ефективно інтегруватися в соціальні структури індонезійських мегаполісів [Zuhri 2013]. Ці дві формально різні соціальні групи виявилися однаковою мірою схильні до позитивного сприйняття мови релігійного фанатизму

[Akhrani 2018] і надалі брали участь у трансляції саме радикального дискурсу у своїх власних релігійних практиках і політичній поведінці.

Розуміючи, що такі дії в Індонезії, яка належить до числа формально мусульманських, але фактично світських держав, не сприйматимуться однаково в усіх соціальних та культурних групах сучасного індонезійського суспільства, ісламісти активно взялися формувати свій позитивний імідж. Задля цього вони намагалися влитися до масового спортивного руху, виступали з ініціативами розвитку соціальних та освітніх програм, брали дієву участь у ліквідації наслідків стихійних лих, від яких Індонезія з огляду на своє географічне положення регулярно страждає. Спроби ісламістів сформувати імідж соціальних активістів були не дуже вдалим, репутацію Фронту в суспільстві визначили інші заходи за їхньою участю.

У 2016 році прихильники Фронту організували масові “Акції на захист ісламу”, спричинені періодичними згадками ісламу під час політичних заходів за участю губернатора Джакарти Басукі Чахая Пурнами (етнічного китайця і християнина, який, зокрема, вказував на необов’язковість носіння жінками хустки в громадських місцях [Ahmad Dhani Kirim... 2019]), що й призвело до серії зіткнень демонстрантів з поліцією. Басукі Чахая Пурнама, буди протестантом, наважився коментувати коранічний текст у тій його частині, де йшлося про іудеїв і християн. Зокрема, коментуючи 51-й аят сури Аль-Маїда¹, він піддав сумніву його раціональність, вважаючи, що мусульмани, хоча й становлять більшість індонезійців, не мають ставитися до християн відповідно до припису, що міститься в цьому аяті, і наголошуючи на важливості та необхідності не лише міжконфесійного діалогу, а й співпраці між мусульманами і християнами. Найрадикальніші прихильники Фронту вирішили, що критики державного службовця такого високого рангу в цій ситуації з їхнього боку явно недостатньо, і тому ними було спровоковано зіткнення з поліцією.

Радикальна течія Фронту була представлена Армією захисників ісламу (Laskar Pembela Islam), яка мала парамілітарну структуру на чолі з верховним лідером. Останньому підпорядковувалися імами, валі, каїди, аміри та раїси, які керували загонами від 25000 до 20 осіб, а рядові учасники руху називалися джунді. Саме учасники цієї Армії і становили основу більшості насильницьких акцій з боку Фронту. Зокрема, у 2008 році ними був організований напад на регіональний офіс Національного альянсу за свободу релігії і переконань у Монасі. Поступова радикалізація Фронту призвела до того, що інші формально ісламістські організації, наприклад “Мухаммадія” [Din Kesam Insiden Monas... 2008], стали виступати з його послідовною критикою.

До кінця 2020 року конфронтація між Фронтом і державою досягла свого апогею, і 30 грудня влада заборонила діяльність організації, що зовсім не означало кінець сучасної історії радикального ісламу. Його лідери ще в першій половині 2010-х років зробили кроки до створення формально незалежних груп, які могли б продовжити діяльність у разі заборони FPI.

Групи-сателіти Фронту захисників ісламу. В індонезійському суспільстві 2010-х рр. ідеї ісламського радикалізму були реакцією на внутрішні або зовнішні стимули. Найважливішим стимулом для активізації радикалів виявилася поява мусульманського лібералізму, представленого Мережею ліберального ісламу. Тому одна з провідних радикальних течій в ісламі, відома як “Indonesia Tanpa JIL”, або “Індонезія без Мережі ліберального ісламу”, що виникла у 2012 році [Wardana 2012], активно підключилася до процесу критики модернізації ісламу, категорично відкидаючи його ліберальні інтерпретації. Теоретики групи бачили боротьбу проти лібералізму, секуляризації та модернізації ісламу як свою місію [Akmal 2019]. Протиліберальна течія в радикальному ісламі об’єднала різні політичні та культурні групи. Наприклад, позитивно про рух висловилася Аліса Вахід – дочка Абдурахмана Вахіда, колишнього президента Індонезії. Противники ліберального ісламу

фактично стали дочірньою організацією Фронту, але, прагнучи уникнути звинувачень у радикализмі, обмежувалися гаслом “*Liberal merusak akhlak*”, тобто “Ліберали розбещують мораль”, позиціонуючи себе як поборників і захисників моралі, а лібералів – як суто гомосексуалістів, лесбіянок і чомусь журналістів [FPI gelar demo tandingan... 2012].

Прихильники “Індонезії без Мережі ліберального ісламу” схильні були бачити у своєму русі “опір ліберальним крамарям, які прагнули свободи без ісламських цінностей” [Fenomena Fauzi Baadilla... 2012]. Противники ліберальної течії в індонезійському ісламі відкидають лібералізм у принципі, сприймаючи його як злочинну і чужу для індонезійців концепцію [1 Tahun Indonesia... 2013]. Акмал Сджафріл, один з лідерів руху, підкреслював, що “ліберальний іслам – це ідеологія, що ґрунтується на західній думці і насправді впливає з унікальної західної історії й несумісна з історією ісламу та мусульман” [Falah 2012]. Розуміючи вразливість свого становища, ісламісти не лише виступали з критикою своїх опонентів з ліберального табору, а й намагалися влитися в інші масові організації, які не мали такої суперечливої репутації. У своїх спробах встановити контакти зі студентами ісламісти організовували формально освітні семінари, які насправді мали політичну мету, зокрема на цих семінарах здійснювався збір коштів для палестинських організацій і лунала критика сіонізму. Наприклад, у 2012 році індонезійські ісламісти зібрали 250 мільйонів індонезійських рупій (близько 2,59 млн доларів США) для Національного комітету палестинського народу [Indonesia Tanpa JIL Berhasil... 2012]. Ісламісти намагалися організувати формально світські спортивні заходи, приурочені, наприклад, до роковин Клятви молоді 1928 року². Що стосується соціальної діяльності ісламістів, то в цьому напрямку вони прагнули діяти там, де зусилля держави не давали ефективних результатів. Заходи, спрямовані на допомогу найбіднішим верствам населення [TJ Bekasi Gelar Aksi... 2012], мали на меті створення позитивного іміджу ісламістів у суспільстві.

“Індонезія без Мережі ліберального ісламу” дістала підтримку й з боку інших мусульманських груп традиціоналістського спрямування, зокрема від “Національного руху проти алкоголю” (Gerakan Nasional Anti Miras), створеного у 2013 році жінкою-підприємницею Фахірою Фахмі Ідріс. Основною метою руху є повна заборона продажу алкоголю за прикладом деяких інших країн, де мусульмани становлять більшість населення. На думку Фахіри Фахмі Ідріс, оскільки алкоголь негативно впливає на людину як “творіння Аллаха” [Fahira Idris Pimpin Gerakan... 2013], а “виробники алкоголю не несуть жодної соціальної відповідальності, а ставлять в основу лише прибуток” [Idris 2013], виробництво алкоголю – це галузь економіки, яка суперечить нормам ісламу. У цьому контексті індонезійські ісламісти ігнорують той факт, що в тих країнах, на приклад яких вони покликаються, іслам визнаний єдиною державною релігією, натомість Конституція Індонезії проголошує країну світською державою, де іслам, християнство та індуїзм формально рівноправні.

Розуміючи, що повна заборона алкоголю є недосяжною метою, ісламісти зосередили свої зусилля на просуванні реалістичнішої вимоги заборони продажу алкоголю [Audiensi GeNAM dengan... 2013] особам, що не досягли 21 року, реалізуючи просвітницькі програми про шкоду алкоголю, наголошуючи на тому, що саме алкоголь є “причиною злочинів, убивств, домашнього насильства, зґвалтувань, бійок, нещасних випадків” [Deklarasi Gerakan Nasional Anti Miras 2013]. Національний рух проти алкоголю актуалізує ті суперечності, які існують серед індонезійських мусульман: активісти руху регулярно публікують інформацію про місця, де можна придбати алкоголь, позиціонуючи його продавців як відступників від ісламу, але це не заважає їм паралельно рекламувати діяльність інших ресторанів, які не лише пропонують мусульманське меню, а й належать спонсорам ісламістів [Musa 2013].

Формально Національний рух проти алкоголю дистанціюється від прихильників радикального ісламу, позиціонуючи себе як групу громадських активістів та

організаторів мирних протестів і пікетів з вимогою заборони продажу алкоголю [Rutusan Orang Sosialisasikan... 2013]. Як і у випадку з “Індонезією без Мережі ліберального ісламу”, учасники антиалкогольного руху активні у своїх спробах проникнути у сферу освіти, організовуючи формально просвітницькі лекції про шкоду алкоголю і позиціонуючи мусульманський спосіб життя як його універсальну альтернативу. Але фактично ці групи є поміркованим і респектабельним прикриттям ісламістів, чия репутація не тільки постраждала, а й опинилася під безпосередньою загрозою внаслідок того, що їхні лідери були не дуже завбачливі у своїх міжнародних зв'язках.

Фронт захисників ісламу і міжнародний радикальний іслам (середина 2010-х рр.). Активізація діяльності Фронту захисників ісламу почалася в середині 2010-х років, коли його лідер Хабіб Різкік Шіхаб виступив з низкою заяв, які поклали початок його гострої конфронтації з владою Індонезії. Впродовж 2014–2016 рр. Хабіб Різкік Шіхаб неодноразово підкреслював рішучість Фронту в боротьбі за впровадження законів шаріату як єдиних юридичних норм на теренах Індонезії. Крім цього, на думку лідера Фронту, джихад як боротьба проти немусульман в усьому світі був виправданою формою боротьби, тому що мусульмани, з погляду лідерів індонезійських ісламістів, є жертвами гноблення з боку західних країн, яке не може бути подолане без встановлення Всесвітнього ісламського халіфату.

На думку Хабіба Різкіка Шіхаба, мусульмани мають подолати свої внутрішні суперечності і консолідуватися з метою боротьби із Заходом як спільним ворогом. Тому лідер Фронту закликав індонезійських мусульман “об'єднатися і працювати разом задля здійснення джихаду, будівництва нової держави на основі шаріату, не вбиваючи і не завдаючи каліцтв цивільним особам, які не беруть участі в цій війні, незалежно від їхніх мазхабу чи релігії”. Проте такі твердження мали суто декларативний характер, адже інші ідеї лідера Фронту практично повністю їх заперечували. Зокрема, лідери Фронту визнавали авторитет і верховенство Аль-Каїди Аймана аз-Завахірі, позитивно оцінювали діяльність Мухаммада аль-Джавлані в Сирії і політику Абу Бакра аль-Багдаді в його боротьбі проти сил західної коаліції на іракській території [Sikap FPI Soal Issue ISIS... 2014].

Фронт украй негативно поставився до засудження салафітів, ашаритів, “Братів-мусульман” і “Хізб-ут-Тахрір” з боку керівництва індонезійських мусульман, дорікаючи йому за те, що воно непослідовне у своєму ставленні до прихильників ліберального ісламу і не підтримує прихильників радикального ісламу в їхній критиці Заходу³. Лідери Фронту в цій ситуації намагалися сформувати свій позитивний образ як захисників усіх мусульман, що зазнавали дискримінації. Їх не збентежило те, що серед їхніх “підопічних” виявилися і радикали, і помірковані богослови, які критикували Фронт за його радикалізм. Це свідчить про незавершеність процесів ідейної консолідації індонезійських ісламістів, вказує на їхній фронтірний і навіть маргінальний характер у контексті міжнародного радикального ісламу. Така позиція керівництва Фронту не тільки не зустріла розуміння ні з боку влади, ні з боку більшості представників індонезійських мусульман, а й сприяла послідовному поглибленню поляризації позицій радикалів та їхніх опонентів в індонезійському ісламі. Щодо більшості мусульманських організацій Індонезії, то вони не сприйняли програму радикалів, вважаючи за краще підтримувати владу і дистанціюватися від радикальних улемів.

Фронт захисників ісламу, 2016–2018. Спірні заяви Хабіба Різкіка Шіхаба середини 2010-х років, які фактично виправдовували радикальний іслам і тероризм у регіоні Близького Сходу, не сприяли зростанню його популярності в Індонезії, а Фронт не зміг стати шанованою політичною організацією, поступово перетворюючись на маргінальний і навіть скандальний рух. Зокрема, протягом 2016–2017 рр. активісти Фронту встигли стати фігурантами кількох судових процесів, де вони звинувачувалися в наклепі на панчасілу, а сам лідер руху регулярно дозволяв собі

висловлювання, які ображали лідерів країни, а офіційна доктрина і зовсім була названа ним “pantat”⁴ [Karmini 2020]. Лідер Фронту встиг погіршити відносини з індонезійськими християнами-католиками. Його висловлювання “Якщо в Бога були діти, тоді хто був акушеркою?” стало приводом для судових претензій з боку Католицької студентської асоціації Республіки Індонезія [Aduyatama 2012].

Прагнучи привернути до себе увагу, Фронт виступав з популістськими ініціативами. Зокрема, у січні 2017 року його лідери намагалися ініціювати вилучення з обігу банкнот, на яких нібито були зображені серп і молот, на думку теоретиків ісламізму – символи прихованої комуністичної пропаганди. У результаті ініціатива Фронту не призвела до вилучення банкнот, а його лідер знову став учасником судових розглядів – влада звинуватила його в образі національної валюти. Побоюючись подальшого судового переслідування, Хабіб Різик Шіхаб 26 квітня 2017 р. виїхав до Саудівської Аравії, ймовірно побоюючись арешту за звинуваченням у відправці електронною поштою зображень порнографічного характеру Фірзі Хусейн, колишньої активістки Фронту, яка звернулася до поліції з претензіями до свого колишнього керівника [Polisi Tetapkan Habib Rizieq... 2017].

У Саудівській Аравії лідер Фронту порушив місцеве міграційне законодавство, оскільки перебував на території країни з простроченою візою і вивішував з вікна будинку, у якому проживав, прапор ІДІЛ [Kahfi 2018]. Хабіб Різик Шіхаб позиціонував себе як політичного емігранта, наполягаючи на тому факті, що офіційна Джакарта сама перешкоджає його поверненню, хоча посол Індонезії в Саудівській Аравії це заперечував [Immigration denies... 2019]. Перебування в Саудівській Аравії дещо зменшувало перспективи лідера Фронту постати перед судом в Індонезії, де поліція розслідувала кримінальні справи проти нього, але й тут, у Саудівській Аравії, Хабіб Різик Шіхаб продовжував керувати діяльністю Фронту, який до 2019 року зосередив свою активність на критиці політики індонезійської влади.

Пізній етап історії Фронту захисників ісламу: 2019–2020 рр. Однією з форм критики влади Індонезії з боку Фронту на пізньому етапі його історії було видання фетв, які мали рекомендаційний характер для мусульман. Проте деякі їхні положення сприймалися владою як спроби піддати сумніву світські засади індонезійської державності. На думку лідерів Фронту, тільки він був спроможний “захистити безпеку релігії, а також цілісність нації і держави” перед загрозою політичного краху наявного режиму, який обвинувачувався ісламістами в корупції, фальсифікації виборів і запобіганні перед іновірцями та іноземцями [Maklumat Penting Front Pembela Islam... 2019].

30 травня 2019 року Фронт видав фетву, де перелічувалися гріхи влади Індонезії перед ісламом. У провину світським елітам ставилися переслідування прихильників правильного, на думку ісламістів, ісламу; державна підтримка “богохульників релігії” і “еретичних сект”; обмеження свободи слова; створення особливих умов і преференцій для іновірців [Sequan Imam Besar HRS... 2019]. Тому деякі прихильники Фронту ставлять під сумнів принципи панчасіли, вказуючи на те, що вони тільки на офіційному рівні формують основи державності, і застерігаючи мусульман від повного асоціювання цих принципів з Індонезією [Habib Rizieq Syihab: Pancasila... 2019]. Остання, на думку теоретиків ісламізму, є насамперед ісламською і вже потім індонезійською (в політичному вимірі) країною.

У серпні 2019 року в центрі критики з боку ісламістів опинився посол Індонезії в Саудівській Аравії, якого вони назвали “неосвіченим прихильником тиранії” і звинуватили в незнанні норм ісламу та порушенні правил намазу [Tgk Muslim Menanggapi Fitnah... 2019]. Інші фетви політичного плану стосувалися виборів [Fatwa Habib Rizieq: Haram Pilih... 2019], оскільки прихильники Фронту на забули інцидент із колишнім губернатором Джакарти, що став приводом для звинувачення світських політиків та політиків-християн у богохульстві щодо мусульман. У такій ситуації лідери Фронту застерігали вірних від голосування за партії, які, на їхню

думку, здійснювали богохульні дії; переслідування улемів, незгодних з політикою влади; розпуск масових незалежних організацій мусульман; пригнічення індонезійських мусульман на угоду іновірцям. Примітно, що серед цих звинувачень згадувалися помилки в управлінні країною [Fatwa Imam Besar Umat Islam Indonesia... 2018]. Проте сама політична претензія фігурувала на останньому місці, а основні сфери розколу між Фронтом і владою лежали саме в релігійній площині.

Інші фетви стосувалися питань терпимості і міжконфесійних відносин в Індонезії. Хабіб Різкік Шіхаб 25 грудня 2019 року, у день католицького та протестантського Різдва, відреагував на “модні” дискусії в інтелектуальному дискурсі Індонезії щодо проблем та перспектив толерантності, видавши фетву, у якій, з одного боку, закликав мусульман дотримуватися формальних принципів віротерпимості, не примушувати представників інших релігій приймати іслам, не руйнувати культові немусульманські місця, допомагати іновірцям під час стихійних лих і не обманювати їх при веденні з ними спільного бізнесу, а з другого боку, піддав різкій критиці практику релігійного синкретизму і змішування принципів шаріату з іншими правовими нормами. Лідер Фронту також засуджував спроби деяких богословів виправдовувати факт існування інших конфесій в Індонезії, їхню участь у релігійних немусульманських святах, практику міжконфесійних шлюбів і фактичну згоду лідерів індонезійського ісламу із ситуацією, коли державні посади в Індонезії, країні з мусульманською більшістю населення, займали немусульмани [Habib Rizieq Syihab: Toleransi Dalam Islam... 2019].

Інші теоретики Фронту також висловили свої позиції з цього питання, наголошуючи на неприпустимості для мусульман не тільки святкування Різдва, а й навіть самої культурної і соціальної практики вітати своїх християнських сусідів з цим святом. Мотивувалось таке ставлення тим, що християни, на думку Хабіба Ханіфа Бін Абдуррахмана Аль-Афона, неправильно інтерпретують постать Христа: “З погляду християн, Різдво – це день народження Ісуса як Сина Божого, тоді як для мусульманина – це смертний вирок, який не може і не має бути пов’язаний з Богом, то чому ж ми маємо вітати з днем, який, як вважається, пов’язаний зі спілкуванням з Богом, коли в наших очах це звичайнісіньке беззаконня? ...Ми маємо підтримувати терпимість, і тому я згоден із закликами робити добро немусульманам... але толерантність не обов’язково складається з побажань щасливого Різдва. В Індонезії ми завжди жили в мирі та терпимості з християнами, не бажаючи їм щасливого Різдва... і все було без проблем” [Habib Hanif Bin Abdurrahman Al Athos... 2019].

Фронт захисників ісламу: від повернення лідера до заборони діяльності. Упродовж 2019 та 2020 років віротерпимість і політика влади як щодо релігії, так і в рамках антивірусних обмежень стали предметом запеклої критики з боку Фронту, що збіглося з активізацією спроб влади, стурбованої поверненням Хабіба Різкіка Шіхаба із Саудівської Аравії, покласти край діяльності ісламістів. 10 листопада 2020 року лідер Фронту повернувся із Саудівської Аравії в Джакарту, на що прореагував посол Індонезії в Ер-Ріяді, назвавши це повернення депортацією [Indonesian Ambassador Says... 2020], тоді як сам лідер Фронту заявив, що подасть до суду на кожного, хто звинуватить його в порушенні імміграційного законодавства [Rizieq Ancam Tak Terima Dituduh Overstay... 2020].

Після повернення в Індонезію лідер Фронту ігнорував антиковідні обмеження, організував весілля своєї дочки, де були присутні 10 тисяч гостей, що спровокувало нову хвилю захворюваності і спроби поліції затримати його, які призвели до зіткнення і загибелі шести охоронців Хабіба Різкіка Шіхаба [Ernes 2020]. Тоді як активісти Фронту просували образ Хабіба Різкіка Шіхаба як політичного емігранта і жертви переслідувань з боку несправедного режиму “поганих людей” [Berikan Sambutan Di Markaz Syariah... 2020], влада Джакарти ініціювала в листопаді 2020 року зняття рекламних щитів з його зображенням, що змусило прихильників перейти до активних дій і вдатися до погроз світській владі: “Якщо сьогодні ви забере́те

одного Хабіба – завтра їх будуть тисячі” [Rosyid 2020]. Це не вплинуло на політику влади, спрямовану на придушення діяльності Фронту як радикальної ісламістської організації.

Якщо влада сприймала озброєних і радикальних прихильників Фронту як ісламістів і терористів, а деяких з індонезійських улемів – як пропагандистів терору, то самі теоретики руху позиціонували своїх загиблих прихильників як мучеників [Pernyataan Sikap Umat Islam Kaltim... 2020], а радикальних богословів – як праведних мусульман [Permohonan Prapradilan Atas Sah... 2020] та щирих захисників ісламу. В умовах зростання суперечностей між Фронтом і владою, яка зробила низку кроків, спрямованих на закриття шкіл Фронту, де викладався радикальний іслам [Jawaban Habib Rizieq Syihab Atas Surat... 2020], радикальні богослови зі своїми прихильниками провокували поліцію, що призводило до жертв серед рядових “захисників ісламу”. Останні оголошувалися мучениками, а поліція звинувачувалася в насильстві щодо праведних мусульман і “злочинах проти людяності” [Melalui Sekum FPI... 2020]. Послідовна політика влади в умовах, коли і влада, і її опоненти та критики з числа ісламістів відмовилися від діалогу, стала тим чинником, який сприяв активізації радикальних мусульман, і в ситуації політичного протистояння та фактичної кризи 3 грудня 2020 року ідеологи Фронту на одному зі своїх мітингів вже відкрито декларували антиурядові переваги своєї організації, позиціонуючи свій рух як ініціативу, спрямовану “проти зла і тиранії” секулярного уряду [Surat Cinta FPI NTB Untuk... 2020]. Тому ідеологи Фронту в умовах послідовної поляризації суспільства та конфронтації з владою активно критикували офіційну доктрину сучасної індонезійської державності, пропонуючи альтернативні принципи: “Аллах – мій Господь, Мухаммад – мій Пророк, іслам – моя віра, Коран – моя книга” [The Great Nasyid From Asyiqin... 2020]), відкидаючи світські основи державності, формально задекларовані в Конституції.

В умовах, коли прихильники Фронту послідовно просували свою позицію, а влада взяла курс на припинення його діяльності, до кінця 2020 р. конфлікт між Фронтом захисників ісламу і світською владою країни досяг піку, що виразилося в арешті Хабіба Різика Шіхаба та у формальній забороні організації, яка, починаючи з 1998 року, була головною силою індонезійських ісламістів та єдиною радикальною групою, що мала офіційний статус.

Перспективи розвитку ситуації. Обравши конфронтаційну модель відносин із владою та ігноруючи антиковідні обмеження, лідер Фронту загострив ситуацію настільки, що був заарештований, а діяльність організації 30 грудня 2020 року формально заборонена. Така доля лідера Фронту, ймовірно, стала результатом того, що світські лідери індонезійського націоналізму, а потім і політичні еліти незалежної Індонезії використовували іслам для досягнення власних цілей (боротьба проти колонізаторів, масові вбивства комуністів та інших опонентів влади під час подій 1965 і 1966 рр.), що перетворювало ісламістів у другорядних учасників політичного процесу.

Інші громадські організації ісламістів поступово стають другорядними учасниками політичного процесу: діяльність “Індонезії без ліберального ісламу” мінімізувалася тому, що головний об’єкт її критики також перетворився на маргінального актора в суспільно-політичному житті країни, а активність “Національного руху проти алкоголю” в умовах репресій проти лідерів ісламістів редукувалася до своєї формально неполітичної мети – популяризації здорового способу життя та обмеження продажу алкоголю.

Політичний дискурс ісламу в Індонезії в його офіційній версії формується і контролюється не радикальними ісламістами, а іншими політичними партіями і громадськими організаціями. Проте інформаційний простір ісламу в Індонезії під час офіційної заборони Фронту був гетерогенним. Заборона діяльності Фронту захисників ісламу і маргіналізація пов’язаних з ним груп внесли корективи в процеси

функціонування ісламістського дискурсу в сучасній Індонезії. Радикальний іслам тимчасово втратив свою організаційну структуру, будучи обмеженим інформаційним дискурсом, але це не виключає подальшого розвитку ісламізму – від відновлення Фронту через його політичну реінкарнацію в рамках іншої організації до подальшої політичної маргіналізації ісламізму в результаті його поступової радикалізації чи повного придушення державою.

Висновки. Радикальний іслам належить до числа головних трендів у розвитку сучасного індонезійського ісламу, але він не відіграє визначальної ролі у функціонуванні мусульманської спільноти. Радикальний іслам неоднорідний, що істотно уповільнює темпи консолідації радикального ісламістського дискурсу. Радикальна ісламська альтернатива не в змозі конкурувати з іншими учасниками політичного процесу, представленого світськими партіями та активним виборцем, ставлення якого до ісламу близьке до індивідуального. Більшість мусульман у сучасній Індонезії вважають за краще співвідносити свої політичні та ідеологічні переваги із секулярними та помірними ісламськими партіями, що сприяє маргіналізації прихильників радикального ісламу. Фронт захисників ісламу увійшов у новітню історію Індонезії як фактично маргінальний випадок розвитку ісламізму в мусульманській країні – ідеологи руху, на відміну від аналогічних організацій в інших країнах, не стали яскравими мислителями і інтелектуалами, які могли б згуртувати прихильників навколо ідеї політичного ісламу, а сам Фронт асоціюється з актами політично та релігійно мотивованого насильства й епатажними висловлюваннями свого лідера, схильного однаково образливо відгукуватися про інших мусульман, християн і світську владу Індонезії.

Новітня історія Фронту захисників ісламу і пов'язаних з ним організацій-сателітів належить тільки до одного з можливих варіантів розвитку ісламського альтернативного політичного проекту, який в інших країнах виявився більш успішним та ефективним. Якщо в одних регіонах ісламізм став основою політичного режиму (Ісламська Республіка Іран), в інших – жертвою радикальної маргіналізації і політичного придушення (російський Північний Кавказ, пострадянський Таджикистан), а в деяких мутував в офіційно інституціоналізований, умовно “нормальний” партійний ісламізм (наприклад, *Ḥizb al-Nahḍa* / Партія відродження в Тунісі або *Ḥizb al-'Adala wa al-Tanmiya* / Партія справедливості і розвитку в Марокко), то Фронт не зміг стати “нормальною” політичною партією, а перспективи здобуття ним влади завжди залишалися невеликими. Адже політичний дискурс сучасної Індонезії сформувався як результат процесів демократичного транзиту в рамках світської моделі, де центри ухвалення політичних рішень були обмежені секулярними елітами і пов'язаними з ними групами економічних інтересів, а ісламісти фактично виключені з процесу ухвалення та реалізації політичних рішень.

Заборона діяльності Фронту в грудні 2020 року внесла лише деякі корективи у функціонування ісламських радикалів у рамках правового простору, перетворивши інші організовані форми радикального політичного ісламу (антиліберальний та антиалкогольний рухи) на основних виразників радикального ісламістського дискурсу. Проте радикальний іслам у сучасній Індонезії продовжує існувати, залишаючись серед основних політичних, а водночас і маргінальних чинників, що свідчить про необхідність його подальшого міждисциплінарного вивчення як в історичному, так і політологічному вимірах.

¹ Індонезійський переклад: “Hai orang-orang yang beriman, janganlah kamu mengambil orang-orang Yahudi dan Nasrani menjadi pemimpin-pemimpin(mu); sebahagian mereka adalah pemimpin bagi sebahagian yang lain. Barangsiapa diantara kamu mengambil mereka menjadi pemimpin, maka sesungguhnya orang itu termasuk golongan mereka. Sesungguhnya Allah tidak memberi petunjuk kepada orang-orang yang zalim”.

Український переклад: “О ви, які увірували! Не беріть юдеїв та християн у спільники – вони спільники одні одним. А хто ж серед вас знається з ними – він сам з-посеред них. Воістину, Аллаг не веде прямим шляхом нечестивих!” [Коран... 2018, 105].

Переклад українською з індонезійського перекладу: “О віряни! Не вважайте євреїв та християн за провідників. Деякі з них є лідерами для інших. Хто з вас вважає їх за лідера, тоді він один із них. Ось! Аллах не скерує злочинців”.

Ісламістів могла збентежити згадка немусульман як керівників та лідерів для мусульман, що з вуст етнічного китайця (останні масові вбивства китайців в Індонезії зафіксовані в 1998 році) і християнина сприймалося ними як образа.

² Клятва молоді (Sumpah Pemuda) – клятва учасників Конгресу молодіжних організацій у Джакарті 28 жовтня 1928 року, яка стала символічною подією в історії індонезійського націоналізму. Текст клятви: “Перше: ми, сини і дочки Індонезії, визнаємо одну Батьківщину – індонезійську землю. Друге: ми, сини і дочки Індонезії, визнаємо належність до однієї нації – індонезійської нації. Третє: ми, сини і дочки Індонезії, вірні мові, яка нас об’єднує, – індонезійській мові”.

³ Bantahan Habib Rizieq Shihab Terhadap Ustadz Yazid Jawas. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=DZdjU2H6hpA> (дата звернення: 05.03.2021).

⁴ Індонезійське *pantat* залежно від контексту можна перекласти українською як “срака” або більш нейтрально – як “дупа”, але, зважаючи на те, що в індонезійській мові *pantat* – це і “пряма кишка”, лідер ісламістів уподібнював принципи офіційної державної ідеології “фекаліям”.

ЛІТЕРАТУРА

Ефимова Л. М. Ислам и политика в мусульманском обществе. Опыт Индонезии // **Международные процессы**. Т. 17, № 1. 2019.

Кирчанов М. В. Либеральный ислам в современной Индонезии: основные векторы идеологического развития в первой половине 2010-х гг. // **Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность**, 2016, № 1.

Коран. Переклад смислів українською мовою / Переклав з арабської Михайло Якубович. Видання 7-ме. Стамбул, 2018.

Сафин Р. М. “Джамаа Исламия” как организационная структура терроризма в ЮВА // **Восток. Афро-Азиатские общества: история и современность**, 2008, № 1.

Abdullah D. **Progressive Islam: The Rich Liberal Ideas of the Muslim Faith**. MECCA Institute Publishing, 2021.

Adyatama E. Rizieq Shihab Dipolisikan dengan Tudingan Menistakan Agama // **Tempo Nasional**. 2012, Desember 26. URL: <https://nasional.tempo.co/read/830565/rizieq-shihab-dipolisikan-dengan-tudingan-menistakan-agama> (дата звернення: 05.03.2021).

Ahmad Dhani Kirim Surat untuk El, Singgung Kasus Ahok // **CNN Indonesia**. 2019, Maret 5. URL: <https://www.cnnindonesia.com/nasional/20190305200417-12-374800/ahmad-dhani-kirim-surat-untuk-el-singgung-kasus-ahok> (дата звернення: 05.03.2021).

Aji A. FPI: 1.500 Anggota akan sweeping prostitusi & judi di Riau // **Merdeka**. 2013, Juni 7. URL: <https://www.merdeka.com/peristiwa/fpi-1500-anggota-akan-sweeping-prostitusi-judi-di-riau.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Akhrani L. Front Pembela Islam: Menggali akar konflik beragama ditinjau dari fanatisme agama, prasangka agama dan intensi konflik // **Fenomena: Jurnal Psikologi**. Vol. 1, No. 1. 2018.

Akmal A. The Rise of #IndonesiaTanpaJIL Youth Movement and the Fall of Liberal Islam on Cyberspace // **Tsaqafah. Jurnal Peradaban Islam**. Vol. 15, No. 2. 2019.

Amrullah A. Gerakan Antimiras Meluas // **Republika**. 2013, August 26. URL: <https://www.republika.co.id/berita/nasional/jabodetabek-nasional/13/08/26/ms4p35-gerakan-antimiras-meluas> (accessed March 5, 2021).

Audiensi GeNAM dengan Pemda DKI Jakarta. Mendesak, Regulasi Lindungi Remaja Di Jakarta dari Miras // **Antimiras.com**. 2013, Oktober 11. URL: <http://antimiras.com/2013/10/siaran-pers-audiensi-geenam-dengan-pemda-dki-jakarta/> (accessed March 5, 2021).

Berikan Sambutan Di Markaz Syariah, Habib Rizieq Syihab Bongkar Upaya Kriminalisasi Terhadap Dirinya // **FPI**. 2020, November 11. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/11/berikan-sambutan-di-markaz-syariah.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Deklarasi Gerakan Nasional Anti Miras // **Antimiras.com**. 2013, August 31. URL: <http://antimiras.com/2013/08/siaran-pers-deklarasi-gerakan-nasional-anti-miras/> (accessed March 5, 2021).

Din Kecom Insiden Monas, Penyalahgunaan Agama // **Antara News**. 2008, Juni 1. URL: <https://www.antaraneews.com/berita/104128/din-kecam-insiden-monas-penyalahgunaan-agama> (дата звернення: 05.03.2021).

Ernes Y. 6 Pengikut Habib Rizieq Tewas Ditembak di Tol, Begini Penjelasan Polisi // **Detik News**. 2020, Desember 07. URL: <https://news.detik.com/berita/d-5284900/6-pengikut-habib-rizieq-tewas-ditembak-di-tol-begini-penjelasan-polisi> (дата звернення: 05.03.2021).

Facal G. Islamic Defenders Front Militia (Front Pembela Islam) and its Impact on Growing Religious Intolerance in Indonesia // **TRaNS: Trans-Regional and -National Studies of South-east Asia**. Vol. 8, No. 1. 2018.

Fahira Idris Pimpin Gerakan Anti-Miras di Bundaran HI // **Liputan 6**. 2013, September 1. URL: <https://www.liputan6.com/news/read/680482/fahira-idris-pimpin-gerakan-anti-miras-di-bundaran-hi> (accessed March 5, 2021).

Faiz F. Front Pembela Islam: Antara Kekerasan dan Kematangan Beragama // **Kalam**. Vol. 8, No. 2. 2014.

Falah M. Ratusan Siswa Hadiri Seminar Pelajar Anti Liberal // **Republika**. 2012, September 13. URL: <https://www.republika.co.id/berita/jurnalisme-warga/kabar/12/09/13/maaei-ratusan-siswa-hadiri-seminar-pelajar-anti-liberal> (accessed March 5, 2021).

Fatwa Habib Rizieq: Haram Pilih Capres Dan Caleg Dari Partai Pendukung Penista Agama // **FPI**. 2019, Januari 29. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/01/fatwa-habib-rizieq-haram-pilih-capres.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Fatwa Imam Besar Umat Islam Indonesia Habib Muhammad Rizieq Syihab: Haram memilih capres & caleg yang diusung partai pendukung penista agama // **FPI**. 2018, Desember 10. URL: <https://www.fpi-online.com/2018/12/fatwa-imam-besar-umat-islam-indonesia.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Fenomena Fauzi Baadilla: Gue Gak Sudi Islam Dihina! // **Salam Online**. 2012, Maret 11. URL: <https://www.salam-online.com/2012/03/fenomena-fauzi-baadilla-gue-juga-pengen-masuk-surga.html> (accessed March 5, 2021).

FPI gelar demo tandingan anti Islam liberal // **BBC News Indonesia**. 2012, Maret 9. URL: https://www.bbc.com/indonesia/berita_indonesia/2012/03/120309_antiliberal (accessed March 5, 2021).

Habib Hanif Bin Abdurrahman Al Athos: Meninjau Ulang Fatwah “Selamat Natal” Habib Ali Al-Jufri // **FPI**. 2019, Desember 09. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/12/habib-hanif-bin-abdurrahman-al-athos.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Habib Rizieq Syihab: Pancasila Adalah Dasar Negara Bukan Pilar Negara // **FPI**. 2019, Agustus 25. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/08/pancasila-adalah-dasar-negara-bukan.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Habib Rizieq Syihab: Toleransi Dalam Islam // **FPI**. 2019, Desember 25. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/12/habib-rizieq-syihab-toleransi-dalam.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Harsono A. **Race, Islam and Power: Ethnic and Religious Violence in Post-Suharto Indonesia**. Monash, 2019.

Idris F. Gerakan Nasional Anti Miras Didukung 130 Komunitas // **VOA-Islam: Voice of Al Islam**. 2013, September 5. URL: <http://www.voa-islam.com/read/indonesiana/2013/09/05/26670/fahira-idris-gerakan-nasional-anti-miras-didukung-130-komunitas/#sthash.cRTp1EZS.OZfi4-wM5.dpbs> (accessed March 5, 2021).

Idris M. Potret Pemikiran Radikal Jaringan Islam Liberal (JIL) Indonesia // **Kalam: Jurnal Studi Agama dan Pemikiran Islam**. Vol. 8, No. 2. 2014.

Immigration denies Rizieq is banned from coming home // **The Jakarta Post**. 2019, November 12. URL: <https://www.thejakartapost.com/news/2019/11/11/immigration-denies-rizieq-is-banned-from-coming-home.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Indonesia Tanpa JIL Berhasil Galang Bantuan Rp 250 Juta untuk Palestina // **Dakwatuna**. 2012, November 26. URL: <http://www.dakwatuna.com/2012/11/26/24604/indonesia-tanpa-jil-berhasil-galang-bantuan-rp-250-juta-untuk-palestina/> (accessed March 5, 2021).

Indonesian Ambassador Says Rizieq Shihab on Deportation List // **Tempo**. 2020, November 6. URL: <https://en.tempo.co/read/1402754/indonesian-ambassador-says-rizieq-shihab-on-deportation-list> (дата звернення: 05.03.2021).

ITJ Bekasi Gelar Aksi Simpatik “Sehat Tanpa JIL” // **Dakwatuna**. 2012, Desember 24. URL: <http://www.dakwatuna.com/2012/12/24/25783/itj-bekasi-gelar-aksi-simpatik-sehat-tanpa-jil/> (accessed March 5, 2021).

Jahroni J. Defending the Majesty of Islam: Indonesia's Front Pembela Islam (FPI) 1998–2003 // **Studia Islamika**. Vol. 11, No. 2. 2004.

Jawaban Habib Rizieq Syihab Atas Surat Somasi PT. PN VIII Atas Fitah Penyerobotan Tanah Ponpes Markaz Syariah // **FPI**. 2020, Desember 23. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/12/jawaban-habib-rizieq-syihab-atas-surat.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Kahfi K. Saudi authorities question Rizieq over “extremist” flag at his house in Mecca // **The Jakarta Post Jakarta**. 2018, November 7. URL: <https://www.thejakartapost.com/news/2018/11/07/saudi-authorities-question-rizieq-over-extremist-flag-at-his-house-in-mecca.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Karmini N. Firebrand Indonesian cleric returns from 3-year Saudi exile // **The Associated Press**. 2020, November 10. URL: <https://apnews.com/article/international-news-virus-outbreak-saudi-arabia-jakarta-indonesia> (дата звернення: 05.03.2021).

Maklumat Penting Front Pembela Islam Menghadapi Situasi Politik Saat Ini // **FPI**. 2019, April 16. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/04/maklumat-penting-front-pembela-islam.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Matesan I. E. **The Violence Pendulum: Tactical Change in Islamist Groups in Egypt and Indonesia**. Oxford, 2020.

Melalui Sekum FPI, Habib Rizieq Syihab Minta Ungkap Kasus Penembakan 6 Syuhada Ke Seluruh Dunia // **FPI**. 2020, Desember 23. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/12/melalui-h-munarman-sh-habib-rizieq.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Musa S. Kepengurusan Gerakan Nasional Anti Miras Resmi Dibentuk // **Arrahmah: Benita Dunia Islam Terdepan**. 2013, Juli 7. URL: <https://www.arahmah.com/2013/07/07/kepengurusan-gerakan-nasional-anti-miras-resmi-dibentuk/> (accessed March 5, 2021).

Permohonan Prapradilan Atas Sah Atau Tidaknya Penahanan Habib Rizieq Syihab // **FPI**. 2020, Desember 15. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/12/permohonan-prapradilan-atas-sah-atau.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Pernyataan Sikap Umat Islam Kaltim Atas Syahidnya 6 Laskar FPI dan Penangkapan IB-HRS // **FPI**. 2020, Desember 15. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/12/pernyataan-sikap-umat-islam-kaltim-atas.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Peterson D. **Islam, Blasphemy, and Human Rights in Indonesia**. London and New York, 2020.

Polisi Tetapkan Habib Rizieq Jadi Tersangka Kasus Pornografi // **DetikNews**. 2017, Mei 29. URL: <https://news.detik.com/berita/d-3514174/polisi-tetapkan-habib-rizieq-jadi-tersangka-kasus-pornografi> (дата звернення: 05.03.2021).

Ratusan Orang Sosialisasikan Bahaya Miras di Car Free Day // **Detik.com**. 2013, September 1. URL: <http://news.detik.com/berita/d-2346137/ratusan-orang-sosialisasikan-bahaya-miras-di-car-free-day> (accessed March 5, 2021).

Rizieq Ancam Tak Terima Dituduh Overstay, Dubes RI: Hahaha...Lucu dan Aneh // **Suara**. 2020, November 6. URL: <https://www.suara.com/news/2020/11/06/114244/rizieq-ancam-tak-terima-dituduh-overstay-dubes-ri-hahahalucu-dan-aneh> (дата звернення: 05.03.2021).

Rosyid T. Kau Copot Satu Baiho Habib Rizieq Syihab, Kami Akan Pasang Kembali Seribu // **FPI**. 2020, November 23. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/11/tony-rosyid-kau-copot-satu-baiho-habib.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Seruan Imam Besar HRS Untuk Umat Islam Indonesia, Do'a Senjata Mu'min // **FPI**. 2019, Mei 30. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/05/seruan-imam-besar-hrs-untuk-umat-islam.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Sikap FPI Soal Issue ISIS; FPI Dukung Pendirian Khilafah & Harapkan Persatuan Mujahidin // **Panjimas**. 2014, August 10. URL: <https://www.panjimas.com/news/2014/08/10/sikap-fpi-soal-issue-isis-fpi-dukung-pendirian-khilafah-harapkan-persatuan-mujahidin/> (дата звернення: 05.03.2021).

Spencer R. **The History of Jihad: From Muhammad to ISIS**. Bombardier Books, 2018.

Suharto U. **Pemikiran Islam Liberal: Pembahasan Isu-isu Sentral**. Jakarta, 2017.

Surat Cinta FPI NTB Untuk Para Pendemo Habib Rizieq Shihab // **FPI**. 2020, Desember 03. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/12/surat-cinta-fpi-ntb-untuk-para-pendemo.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Syaefudin M. Reinterpretasi gerakan dakwah Front Pembela Islam (FPI) // **Jurnal Ilmu Dakwah**. Vol. 34, No. 2. 2014.

1 Tahun Indonesia Tanpa JIL Bekasi // **Dakwatuna**. 2013, April 4. URL: <https://www.dakwatuna.com/2013/04/02/30338/1-tahun-indonesia-tanpa-jil-bekasi/#axzz2mDwVDTSX> (дата звернення: 05.03.2021).

Tgk Muslim Menanggapi Fitnah Keji Dubes RI Untuk Saudi Terkait HRS Srobot Doa Di Pemakaman Mbah Moen // **FPI**. 2019, Agustus 09. URL: <https://www.fpi-online.com/2019/08/tgk-muslim-menanggapi-fitnah-keji-dubes.html> (дата звернення: 05.03.2021).

The Great Nasyid From Asyiqin Annabi “Labaikka Yaa Habib” Dedicated To IB-HRS And Six Syuhadaa’ // **FPI**. 2020, Desember 20. URL: <https://www.fpi-online.com/2020/12/the-great-nasyid-from-asyiqin-annabi.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Wardana A. The future of Islamic intellectualism in Indonesia // **The Jakarta Post**. 2012, May 11. URL: <https://www.thejakartapost.com/news/2012/05/11/the-future-islamic-intellectualism-indonesia.html> (дата звернення: 05.03.2021).

Zuhri S. The mosque as religious sphere: looking at the conflict over al-Muttaqun mosque // **Regime change, democracy and Islam: The case of Indonesia**. Jakarta, 2013.

REFERENCES

Efimova L. M. (2019), “Islam i politika v musul’ manskom obshchestve. Opyt Indonezii”, *Mezhdunarodnyye protsessy*, Vol. 17, No. 1, pp. 73–87. (In Russian).

Kirchanov M. V. (2016), “Liberal’nyy islam v sovremennoy Indonezii: osnovnyye vektory ideologicheskogo razvitiya v pervoy polovine 2010-kh gg”, *Vostok. Afro-Aziatskiye obshchestva: istoriya i sovremennost’*, No. 1, pp. 99–110. (In Russian).

Koran. Pereklad smysliv ukrayins’koyu movoyu (2018), Transl. from Arabic by Mykhaylo Yakubovych, 7th ed., Hat Cilt, Stambul. (In Ukrainian).

Safin R. M. (2008), “‘Dzhamaa Islamiyya’ kak organizatsionnaya struktura terrorizma v YuVA”, *Vostok. Afro-Aziatskiye obshchestva: istoriya i sovremennost’*, No. 1, pp. 63–73. (In Russian).

Abdullah D. (2021), *Progressive Islam: The Rich Liberal Ideas of the Muslim Faith*, MECCA Institute Publishing.

Adyatama E. (2012), “Rizieq Shihab Dipolisikan dengan Tudingan Menistakan Agama”, in *Tempo Nasional*, Desember 26, available at: <https://nasional.tempo.co/read/830565/rizieq-shihab-dipolisikan-dengan-tudingan-menistakan-agama> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Ahmad Dhani Kirim Surat untuk El, Singgung Kasus Ahok (2019)”, *CNN Indonesia*, Maret 5, available at: <https://www.cnnindonesia.com/nasional/20190305200417-12-374800/ahmad-dhani-kirim-surat-untuk-el-singgung-kasus-ahok> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Aji A. (2013), “FPI: 1.500 Anggota akan sweeping prostitusi & judi di Riau”, in *Merdeka*, Juni 7, available at: <https://www.merdeka.com/peristiwa/fpi-1500-anggota-akan-sweeping-prostitusi-judi-di-riau.html> (accessed 05.03.2021). (In Indonesian).

Akhrani L. (2018), “Front Pembela Islam: Menggali akar konflik beragama ditinjau dari fanatisme agama, prasangka agama dan intensi konflik”, *Fenomena: Jurnal Psikologi*, Vol. 1, No. 1, pp. 40–50. (In Indonesian).

Akmal A. (2019), “The Rise of #IndonesiaTanpaJIL Youth Movement and the Fall of Liberal Islam on Cyberspace”, *Tsaqafah. Jurnal Peradaban Islam*, Vol. 15, No. 2, pp. 363–374.

Amrullah A. (2013), “Gerakan Antimiras Meluas”, *Republika*, August 26, available at: <https://www.republika.co.id/berita/nasional/jabodetabek-nasional/13/08/26/ms4p35-gerakan-antimiras-meluas> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Audiensi GeNAM dengan Pemda DKI Jakarta. Mendesak, Regulasi Lindungi Remaja Di Jakarta dari Miras” (2013), in *Antimiras.com*, Oktober 11, available at: <http://antimiras.com/2013/10/siaran-pers-audiensi-genam-dengan-pemda-dki-jakarta/> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Berikan Sambutan Di Markaz Syariah, Habib Rizieq Syihab Bongkar Upaya Kriminalisasi Terhadap Dirinya” (2020), in *FPI*, November 11, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/11/berikan-sambutan-di-markaz-syariah.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Deklarasi Gerakan Nasional Anti Miras” (2013), in *Antimiras.com*, August 31, available at: <http://antimiras.com/2013/08/siaran-pers-deklarasi-gerakan-nasional-anti-miras/> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Din Kecam Insiden Monas, Penyalahgunaan Agama” (2008), in *Antara News*, Juni 1, available at: <https://www.antaraneews.com/berita/104128/din-kecam-insiden-monas-penyalahgunaan-agama> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Ernes Y. (2020), “6 Pengikut Habib Rizieq Tewas Ditembak di Tol, Begini Penjelasan Polisi”, in *Detik News*, Desember 07, available at: <https://news.detik.com/berita/d-5284900/6-pengikut-habib-rizieq-tewas-ditembak-di-tol-begini-penjelasan-polisi> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Facal G. (2018), “Islamic Defenders Front Militia (Front Pembela Islam) and its Impact on Growing Religious Intolerance in Indonesia”, *TRANS: Trans-Regional and -National Studies of Southeast Asia*, Vol. 8, No. 1, pp. 7–20.

“Fahira Idris Pimpin Gerakan Anti-Miras di Bundaran HI” (2013), in *Liputan 6*, September 1, available at: <https://www.liputan6.com/news/read/680482/fahira-idris-pimpin-gerakan-anti-miras-di-bundaran-hi> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Faiz F. (2014), “Front Pembela Islam: Antara Kekerasan dan Kematangan Beragama”, in *Kalam*, Vol. 8, No. 2, pp. 347–366. (In Indonesian).

Falah M. (2012), “Ratusan Siswa Hadiri Seminar Pelajar Anti Liberal”, *Republika*, September 13, available at: <https://www.republika.co.id/berita/jurnalisme-warga/kabar/12/09/13/maaei-ratusan-siswa-hadiri-seminar-pelajar-anti-liberal> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Fatwa Habib Rizieq: Haram Pilih Capres Dan Caleg Dari Partai Pendukung Penista Agama” (2019), in *FPI*, Januari 29, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/01/fatwa-habib-rizieq-haram-pilih-capres.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Fatwa Imam Besar Umat Islam Indonesia Habib Muhammad Rizieq Syihab: Haram memilih capres & caleg yang diusung partai pendukung penista agama” (2018), in *FPI*, Desember 10, available at: <https://www.fpi-online.com/2018/12/fatwa-imam-besar-umat-islam-indonesia.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Fenomena Fauzi Baadilla: Gue Gak Sudi Islam Dihina!” (2012), in *Salam Online*, Maret 11, available at: <https://www.salam-online.com/2012/03/fenomena-fauzi-baadilla-gue-juga-pengen-masuk-surga.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“FPI gelar demo tandingan anti Islam liberal” (2012), *BBC News Indonesia*, Maret 9, available at: https://www.bbc.com/indonesia/berita_indonesia/2012/03/120309_antiliberal (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Habib Hanif Bin Abdurrahman Al Athos: Meninjau Ulang Fatwah ‘Selamat Natal’ Habib Ali Al-Jufri” (2019), in *FPI*, Desember 09, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/12/habib-hanif-bin-abdurrahman-al-athos.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Habib Rizieq Syihab: Pancasila Adalah Dasar Negara Bukan Pilar Negara” (2019), in *FPI*, Agustus 25, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/08/pancasila-adalah-dasar-negara-bukan.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Habib Rizieq Syihab: Toleransi Dalam Islam” (2019), in *FPI*, Desember 25, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/12/habib-rizieq-syihab-toleransi-dalam.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Harsono A. (2019), *Race, Islam and Power: Ethnic and Religious Violence in Post-Suharto Indonesia*, Monash University Publishing, Monash.

Idris F. (2013), “Gerakan Nasional Anti Miras Didukung 130 Komunitas”, *VOA-Islam: Voice of Al Islam*, September 5, available at: www.voa-islam.com/read/indonesiana/2013/09/05/26670/fahira-idris-gerakan-nasional-anti-miras-didukung-130-komunitas/#sthash.cRTp1EZS.OZfi4-wM5.dpbs (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Idris M. (2014), “Potret Pemikiran Radikal Jaringan Islam Liberal (JIL) Indonesia”, *Kalam: Jurnal Studi Agama dan Pemikiran Islam*, Vol. 8, No. 2, pp. 367–388. (In Indonesian).

“Immigration denies Rizieq is banned from coming home” (2019), *The Jakarta Post*, November 12, available at: <https://www.thejakartapost.com/news/2019/11/11/immigration-denies-rizieq-is-banned-from-coming-home.html> (accessed March 5, 2021).

“Indonesia Tanpa JIL Berhasil Galang Bantuan Rp 250 Juta untuk Palestina” (2012), in *Dakwatuna*, November 26, available at: www.dakwatuna.com/2012/11/26/24604/indonesia-tanpa-jil-berhasil-galang-bantuan-rp-250-juta-untuk-palestina/ (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Indonesian Ambassador Says Rizieq Shihab on Deportation List” (2020), in *Tempo*, November 6, available at: <https://en.tempo.co/read/1402754/indonesian-ambassador-says-rizieq-shihab-on-deportation-list> (accessed March 5, 2021).

“ITJ Bekasi Gelar Aksi Simpatik ‘Sehat Tanpa JIL’” (2012), in *Dakwatuna*, Desember 24, available at: www.dakwatuna.com/2012/12/24/25783/itj-bekasi-gelar-aksi-simpatik-sehat-tanpa-jil/ (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Jahroni J. (2004), “Defending the Majesty of Islam: Indonesia’s Front Pembela Islam (FPI) 1998–2003”, *Studia Islamika*, Vol. 11, No. 2, pp. 197–256.

“Jawaban Habib Rizieq Syihab Atas Surat Somasi PT. PN VIII Atas Fitah Penyerobotan Tanah Ponpes Markaz Syariah” (2020), *FPI*, Desember 23, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/12/jawaban-habib-rizieq-syihab-atas-surat.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Kahfi K. (2018), “Saudi authorities question Rizieq over ‘extremist’ flag at his house in Mecca”, in *The Jakarta Post*, November 7, available at: <https://www.thejakartapost.com/news/2018/11/07/saudi-authorities-question-rizieq-over-extremist-flag-at-his-house-in-mecca.html> (accessed March 5, 2021).

Karmini N. (2020), “Firebrand Indonesian cleric returns from 3-year Saudi exile”, *The Associated Press*, November 10, available at: <https://apnews.com/article/international-news-virus-outbreak-saudi-arabia-jakarta-indonesia> (accessed March 5, 2021).

“Maklumat Penting Front Pembela Islam Menghadapi Situasi Politik Saat Ini” (2019), in *FPI*, April 16, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/04/maklumat-penting-front-pembela-islam.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Matesan I. E. (2020), *The Violence Pendulum: Tactical Change in Islamist Groups in Egypt and Indonesia*, Oxford University Press, Oxford.

“Melalui Sekum FPI, Habib Rizieq Syihab Minta Ungkap Kasus Penembakan 6 Syuhada Ke Seluruh Dunia” (2020), in *FPI*, Desember 23, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/12/melalui-h-munarman-sh-habib-rizieq.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Musa S. (2013), “Kepengurusan Gerakan Nasional Anti Miras Resmi Dibentuk”, in *Arrahmah: Benita Dunia Islam Terdepan*, Juli 7, available at: <https://www.arahmah.com/2013/07/07/kepengurusan-gerakan-nasional-anti-miras-resmi-dibentuk/> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Permohonan Prapradilan Atas Sah Atau Tidaknya Penahanan Habib Rizieq Syihab” (2020), in *FPI*, Desember 15, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/12/permohonan-prapradilan-atas-sah-atau.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Pernyataan Sikap Umat Islam Kaltim Atas Syahidnya 6 Laskar FPI dan Penangkapan IB-HRS” (2020), in *FPI*, Desember 15, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/12/pernyataan-sikap-umat-islam-kaltim-atas.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Peterson D. (2020), *Islam, Blasphemy, and Human Rights in Indonesia*, Routledge, London and New York.

“Polisi Tetapkan Habib Rizieq Jadi Tersangka Kasus Pornografi” (2017), in *DetikNews*, Mei 29, available at: <https://news.detik.com/berita/d-3514174/polisi-tetapkan-habib-rizieq-jadi-tersangka-kasus-pornografi> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Ratusan Orang Sosialisasikan Bahaya Miras di Car Free Day” (2013), in *Detik.com*, September 1, available at: <http://news.detik.com/berita/d-2346137/ratusan-orang-sosialisasikan-bahaya-miras-di-car-free-day> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Rizieq Ancam Tak Terima Dituduh Overstay, Dubes RI: Hahaha...Lucu dan Aneh” (2020), in *Suara*, November 6, available at: <https://www.suara.com/news/2020/11/06/114244/rizieq-ancam-tak-terima-dituduh-overstay-dubes-ri-hahahalucu-dan-aneh> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Rosyid T. (2020), “Kau Copot Satu Baiho Habib Rizieq Syihab, Kami Akan Pasang Kembali Seribu”, in *FPI*, November 23, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/11/tony-rosyid-kau-copot-satu-baiho-habib.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Seruan Imam Besar HRS Untuk Umat Islam Indonesia, Do’a Senjata Mu’min” (2019), in *FPI*, Mei 30, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/05/seruan-imam-besar-hrs-untuk-umat-islam.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

“Sikap FPI Soal Issue ISIS; FPI Dukung Pendirian Khilafah & Harapkan Persatuan Mujahidin” (2014), in *Panjimas*, August 10, available at: <https://www.panjimas.com/news/2014/08/10/sikap-fpi-soal-issue-isis-fpi-dukung-pendirian-khilafah-harapkan-persatuan-mujahidin/> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).

Spencer R. (2018), *The History of Jihad: From Muhammad to ISIS*, Bombardier Books.

- Suharto U. (2017), *Pemikiran Islam Liberal: Pembahasan Isu-isu Sentral*, Dewan Pustaka Fajar, Jakarta. (In Indonesian).
- “Surat Cinta FPI NTB Untuk Para Pendemo Habib Rizieq Shihab” (2020), in *FPI*, Desember 03, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/12/surat-cinta-fpi-ntb-untuk-para-pendemo.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).
- Syaefudin M. (2014), “Reinterpretasi gerakan dakwah Front Pembela Islam (FPI)”, *Jurnal Ilmu Dakwah*, Vol. 34, No. 2, pp. 259–276. (In Indonesian).
- “1 Tahun Indonesia Tanpa JIL Bekasi” (2013), in *Dakwatuna*, April 4, available at: <https://www.dakwatuna.com/2013/04/02/30338/1-tahun-indonesia-tanpa-jil-bekasi/#axzz2mDwVDTSX> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).
- “Tgk Muslim Menanggapi Fitnah Keji Dubes RI Untuk Saudi Terkait HRS Srobot Doa Di Pemakaman Mbah Moen” (2019), in *FPI*, Agustus 09, available at: <https://www.fpi-online.com/2019/08/tgk-muslim-menanggapi-fitnah-keji-dubes.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).
- “The Great Nasyid From Asyiqin Annabi ‘Labaikka Yaa Habib’ Dedicated To IB-HRS And Six Syuhadaa’ ” (2020), in *FPI*, Desember 20, available at: <https://www.fpi-online.com/2020/12/the-great-nasyid-from-asyiqin-annabi.html> (accessed March 5, 2021).
- Wardana A. (2012), “The future of Islamic intellectualism in Indonesia”, in *The Jakarta Post*, May 11, available at: <https://www.thejakartapost.com/news/2012/05/11/the-future-islamic-intellectualism-indonesia.html> (accessed March 5, 2021). (In Indonesian).
- Zuhri S. (2013), “The mosque as religious sphere: looking at the conflict over al-Muttaqun mosque”, in *Regime change, democracy and Islam: The case of Indonesia*, Islam Research Programme, Jakarta, pp. 295–321.

М. В. Курчанив

Індонезійський ісламизм як маргінальний випадок розвитку політичного ісламу в мусульманській країні

Автор аналізує радикальний іслам у сучасній Індонезії. Метою статті є аналіз гетерогенного характеру індонезійського радикального ісламу, включаючи Фронт захисників ісламу як найбільшу формально інституціоналізовану групу ісламістів, яка існувала до грудня 2020 р., а також його організації-сателіти, представлені “Національним рухом проти алкоголю” та “Індонезією без мережі ліберального ісламу”. З погляду автора, новітня історія Фронту захисників ісламу і пов’язаних з ним організацій належить до окремих випадків розвитку міжнародного дискурсу ісламізму як форми політичного ісламу. Аналіз процесів радикалізації та маргіналізації Фронту, вивчення процесів фрагментації ісламістського дискурсу і загальних перспектив його функціонування в сучасній індонезійській політиці є основними цілями статті. Автор, з одного боку, аналізує діяльність Фронту, чиє політичне керівництво обрало конфронтаційну модель відносин із владою, з другого боку, досліджує активність груп – супутників Фронту. На думку автора, Фронт та пов’язані з ним організації були солідарні у своїй критиці лібералізму, секуляризації та світської держави, пропонуючи альтернативу, що ґрунтується на традиціоналізмі і критиці модернізації. Криза і невдача радикальної ісламської альтернативи в Індонезії стали наслідком того, що політичний дискурс ісламу в цій країні формується і контролюється помірними акторами, представленими мусульманськими партіями та громадськими організаціями, які інтегровані в систему і не ставлять під сумнів основні організаційні норми сучасної індонезійської державності. Ісламісти не змогли створити привабливий політичний образ внаслідок прихильності до радикалізму, нездатності і небажання інтегруватися в сучасні політичні відносини. Автор також показує, що численні скандальні висловлювання і дії Хабіба Різика Шіхаба, лідера Фронту, сприяли маргіналізації радикального ісламу в Індонезії. Автор доходить висновку, що індонезійський ісламизм не зміг запропонувати ідеологічні принципи, які могли б сприяти його трансформації в політичну партію.

Ключові слова: іслам, радикальний іслам, Індонезія, Фронт захисників ісламу, антилібералізм, антисекуляризм, традиціоналізм, антимодерн

Стаття надійшла до редакції 24.03.2021